

هنر آبري سازي

تأليف:

زينب عابديان جلودار

عابدیان جلودار، زینب	سرشناسه
هنر آبری سازی - تألیف: زینب عابدیان جلودار	عنوان و نام پدیدآور
تهران، دانشگاه هنر ایران، ۱۴۰۴	مشخصات نشر
۱۷۴ ص. وزیری	مشخصات ظاهری
۹۷۸-۶۲۲-۱۴۲۷-۰۴-۰۸	شابک
فیفا	وضعیت فهرست نویسی
	موضوع
	موضوع
	موضوع
	شناسه افزوده
	رده بندی کنگره
	رده بندی دیویی
	شماره کتابشناسی ملی
هنر آبری سازی	نام کتاب
زینب عابدیان جلودار	تألیف
رامین حکیمی آرا	صفحه آرای
۱۴۰۴	چاپ اول
	بها
۵۰۰ نسخه	شمارگان
وزیری	قطع
ISBN: 978-622-1427-04-08 ۹۷۸-۶۲۲-۱۴۲۷-۰۴-۰۸	شابک

ناشر

تهران، خیابان حافظ، خیابان شهید سرهنگ سخایی،
بعد از تقاطع ۳۰ تیر، شماره ۵۶

تلفن: ۵۶۸۲ ۶۶ ۷۲ (۰۲۱)

*** کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

*** مسئولیت مطالب به عهده نویسنده است و لزوماً دیدگاه‌های دانشگاه هنر ایران را منعکس نمی‌کند.

فهرست مطالب

---	مقدمه	۱
---	پیشینه	۳
	فصل اول: ابری سازی در گذشته	۵
---	۱- واژه شناسی و تعاریف ابری سازی	۷
---	۲- پیدایش و سابقه ی تاریخی ابری سازی	۸
-----	۱-۲- ابری سازی شرق آسیا	۱۱
-----	۲-۲- ابری سازی ایران	۱۲
-----	۳-۲- ابری سازی هند	۱۷
-----	۴-۲- ابری سازی اروپا	۲۶
---	۳- نمود نقوش ابری با مواد و روش های دیگر	۴۳
---	۴- موارد استفاده و کاربرد ابری	۴۵
	فصل دوم: ابزار، تجهیزات و مواد ابری سازی	۴۵
---	۱- ابزارها و تجهیزات	۴۶
-----	۱-۱- تشت	۴۷
-----	۲-۱- قلمو	۴۷
-----	۳-۱- قطره چکان	۴۸
-----	۴-۱- ابزار میله ای (درفش)	۵۰
-----	۵-۱- شانه	۵۰
-----	۶-۱- کاغذ	۵۱
-----	۷-۱- زاج سفید	۵۱
-----	۸-۱- روزنامه باطله	۵۱
-----	۹-۱- ظرف در دار	۵۱
---	۲- انواع مواد	۵۲
-----	۱-۲- رنگ ها و بست ها	۵۶
-----	۲-۲- مایع لعابی	

۳- روش‌ها و فرایندهای فرآوری مواد و رنگ‌ها	۵۸
۳-۱- فرآیند آماده سازی رنگ های آلی نامحلول در آب	۵۸
۳-۲- فرآیند آماده سازی زهره گوساله	۶۱
۳-۳- ساخت رنگ‌های پایه آبی	۶۲
۳-۴- ساخت رنگ‌های پایه روغنی	۶۲
۳-۵- ساخت مایع لعابی	۶۵
فصل سوم: انواع ابری (نقوش و الگوها)	۶۷
۱- نقش و الگو در ابری سازی	۶۹
۲- انواع روش‌های ایجاد نقوش ابری	۷۰
۲-۱- پاشیدن رنگ با قلمو (سنگ فرشی)	۷۴
۲-۲- گذاشتن رنگ با قلمو (سومیناگاشی)	۷۹
۲-۳- رنگ گذاری و نقش اندازی با درفش	۸۱
۲-۴- رنگ گذاری و نقش اندازی با شانه	۸۷
۲-۵- ابری دوتایی (دوبل)	۱۰۷
۲-۶- حرکت کاغذ	۱۰۸
۲-۷- کلیشه سازی (ماسکه کردن)	۱۱۱
۳- انتقال نقش (کاغذگذاری و برداشت آن)	۱۱۱
۴- شست و شو و صاف کردن کاغذ	۱۱۵
--- فصل چهارم: وضعیت معاصر ابری سازی	۱۱۷
۱- کاربرد ابری در جهان	۱۱۹
۱-۱- مصارف جدید	۱۲۰
۱-۲- مصارف صنعتی	۱۲۴
۲- ابری سازی در ایران	۱۲۸
۲-۱- برخی هنرمندان و آثارشان	۱۲۹
۲-۲- چالش ها	۱۴۳
۳- برآیند سخن	۱۵۱
--- منابع و مآخذ	۱۵۳

مقدمه

هنرمندان ایران همواره در عرصه‌های گوناگون هنری خوش درخشیدند و آثار قابل توجه و چشم‌نوازی خلق کرده‌اند که ابری‌سازی یکی از وجوه این هنرهاست. ابری‌سازی نوعی آرایش و تزئین است که معمولاً روی کاغذ ایجاد می‌شود و در آن رنگ‌ها در هم فرو رفته و جلوه‌های زیبایی را نقش می‌کند که نمونه‌های بسیار شاخص هنر ابری‌سازی در موزه‌ها و مجموعه‌ها قابل پی‌جویست. در دنیای امروز، به‌خصوص در قرن گذشته، هنر ابری‌سازی همچنان به رونق خود ادامه داده و قالب زندگی انسان‌ها را دربرگرفته و با توجه به نیاز آن تداوم یافته است. با جست‌وجو در منابع فارسی، علاوه بر نسخ خطی، اطلاعات و منابع مدون اندک و هنرمندان و پژوهشگران انگشت شماری در رابطه با این هنر وجود دارد و به نظر می‌رسد ابری‌سازی از رونق سابق خود افتاده است و به‌رغم خاستگاه ایرانی-اسلامی خود، هنوز در هیچ منبعی با موضوع ابری‌سازی به زبان فارسی کتاب و یا پژوهشی کامل و مستقل تدوین نشده است که منجر به تشویق و تاثیر بیشتر هنرمندان به انجام و ترویج این هنر شود. لذا بیم آن است این هنر ارزشمند رو به فراموشی برود و ارتباط تاریخی خود را با فرهنگ و هنر امروز از دست بدهد؛ همچنین روشن شدن علل تاثیرگذار بر کاهش استفاده از ابری‌سازی قدمی مهم در بهبود شرایط آن است و پرداختن به این موضوع امری ضروریست. لذا اهداف این پژوهش، مطالعه‌ی فنی و تئوری هنر ابری‌سازی و مطالعه جایگاه آن در دوران معاصر است. از این جهت، علاوه بر بررسی سابقه‌ی تاریخی آن به این سوالات پاسخ داده شده است:

- رنگ‌ها و بست‌ها در رنگ‌سازی ابری چه ویژگی دارند؟
- روش‌های ایجاد انواع نقوش ابری و الگوهای آن کدام است؟
- هنر ابری‌سازی معاصر در جهان به چه صورت به کار می‌رود؟
- جایگاه ابری‌سازی در ایران چگونه است؟

در این راستا، کتاب پیش‌رو از چهار فصل تشکیل شده است:

● فصل اول: به مطالعات تاریخی و شواهد و آثار گذشتگان تکیه دارد؛

● فصل دوم: به معرفی تجهیزات و انجام تجربیات آزمایشی و عملی برای ساخت برخی مواد پرداخته است؛

● فصل سوم: شیوه‌های ایجاد انواع نقش؛

● فصل چهارم: به وضعیت معاصر این هنر و کاربردش در جهان و ایران اشاره شده است. پژوهش از نوع کاربردی است و از روش توصیفی-تحلیلی در کل نوشتار برای تجزیه و تحلیل داده‌های تئوری استفاده شد و در فصل دوم از روش آزمایشی برای صحت و تطبیق اطلاعات تئوری و دستیابی به اهداف پژوهش استفاده شده است. اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و روش‌های میدانی از جمله: مصاحبه با هنرمندان؛ عکاسی از آثارشان و جمع‌آوری مستندات مرتبط و همچنین آزمودن و تجربه‌ی اطلاعات یافت شده به صورت عملی است. معیار نمونه‌گیری گلوله برفی است؛ به طوری که نمونه‌ها، پژوهش‌ها و هنرمندان مربوطه که در این پژوهش بررسی و مصاحبه شده‌اند از روی آثارشان در موزه‌ها، کارگاه‌ها، نمایشگاه‌ها و کلاس‌های آموزشی که در مراکز آکادمیک برگزار کرده بودند انتخاب شدند و سپس با اطلاعاتی که آن‌ها در اختیار نهادند، فرایند دستیابی به داده‌ها و هنرمندان و آثار دیگر کامل‌تر و گسترده‌تر شد. نوع مصاحبه انجام شده نیمه ساختار یافته است به طوری که سوالاتی مشخص از آن‌ها پرسیده شد و پاسخ‌ها از بین سخنان آنان استخراج شده است. محمد حسین قربانی، مهرداد یسنا، عادل محمدی، امینه صلاح، مهدی خداپناه، روح الله حسین زاده قالمهری، سید مهدی علوی و امید گنجعلی از جمله هنرمندان و پژوهشگرانی هستند که در روند جمع‌آوری اطلاعات از کارگاه‌های آموزشی و یا مصاحبه شخصی با آن‌ها استفاده شده است و در صورت نیاز به آن‌ها در متن ارجاع داده شده است.

پیشینه

فربیا افکاری و مرجان دهقانی پور مطلق (۱۴۰۳) در مقاله‌ی کاغذ ابری از ابداع تا فنون ساخت و کاربرد آن در کتاب‌آرایی که مستخرج از پایان‌نامه‌ای با همین عنوان است، به کاربرد کاغذهای ابری در کتاب‌آرایی در ایران و سرزمین‌های دیگر پرداخته و همچنین تغییرات کاربردی آن در زندگی امروزی را نیز بررسی کرده است و به این نتیجه دست‌یافته‌است که بیشترین کاربرد کاغذ ابری در جلدسازی و صحافی سنتی بوده و همچنین در متن و حاشیه‌ی قطعه خط، مرقع و نگارگری استفاده شده است. سعید خودداری نائینی (۱۴۰۱) در مقاله گلستان‌کاغذ: نگاهی دوباره به تاریخ و ساخت کاغذهای ابری، به شناسایی برخی موارد تاریخی پرداخته است. آرزو پوریایی و خشایار قاضی زاده (۱۴۰۰) در مقاله آشنایی با منشأ نقوش و عناصر طبیعی موجود در نگارگری و کاغذ ابری، به شناسایی منشأ ساخت برخی عناصر و نقوش طبیعی موجود در آثار نگارگری و ارتباط آن با کاغذهای ابری قرون اولیه اسلامی پرداخته اند و به این نتیجه رسیده‌اند: «کاغذهای ابری قرون هفتم هجری قمری به بعد الهام گرفته از رنگ‌های خاص و شیوه‌های به کاررفته در کوه‌ها، صخره‌ها و ابرها در آثار نگارگری بوده است».^۱ همچنین نائینی در مقاله‌ای دیگر (۱۳۸۹) با عنوان اسنادی در باب طلب کاغذ ابری، در نسخ خطی و اسناد به بررسی کاغذهای ابری در تاریخ هنر اسلامی پرداخته است.^۲ سید جلال دیده‌ور فومنی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی تکنیک‌ها و آموزش ساخت کاغذ ابروباد و برآورد دستاوردهای اقتصادی آن»، مجموعه‌ای از اطلاعات را جمع‌آوری کرده و در آخر نگارگری را با ابری‌سازی به طور عملی ادغام کرده است.^۳ در کارگاه ابری‌سازی موزه ملک (۱۳۹۲) سه استاد ابری‌ساز به چگونگی ساخت کاغذهای ابری اشاره کرده‌اند.^۴ یحیی ذکا (۱۳۶۹) در مقاله کاغذ ابری اسناد و اطلاعاتی از نسخ خطی در رابطه

۱. پوریایی و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۷.

۲. خودداری نائینی، ۱۳۹۹: ۳۰ و خودداری نائینی، ۱۳۸۹: ۲۴.

۳. دیده‌ور فومنی: ۱۳۹۵: ۲-۶.

۴. آرشیو موزه ملک ۱۳۹۲: ۱۹-۲۱ خرداد.

با ابری سازی ارائه داده است.^۱ محمد حسن سمسار در مقاله ابری در دایره المعارف بزرگ اسلامی به جمع آوری و نگارش نسخ خطی و منابع مرتبط با ابری سازی به طور کامل پرداخته است.^۲ ایو پورتر عنوان کرد که محمد تقی دانش پژوه از منابع متعددی نام برده است که در آن‌ها به اصطلاح ابری اشاره دارند. سرگذشت‌نامه شهاب‌الدین عبدالله مروارید (۸۸۴-۹۰۶ق/۱۴۴۰-۱۵۰۰م)، ترتیب رساله ابری از تالیف شبک (۱۰۱۷ق/۱۶۰۸م) به زبان ترکی، کتاب خلاصه المجربات (۱۱۸۰ق/۱۷۶۶م)، نامه‌ی ملاخلیل وقاری به میرمحمد طاهر (این نسخه تاریخ دقیقی ندارد بعد از گلستان هنر نوشته شده است).^۳ همچنین کتاب گلستان هنر (۱۰۰۶ق) به تالیف قاضی احمد منشی قمی، یکی دیگر از نسخه‌های ارزشمند است که به ابری سازی اشاره کرده است. قانون الصور از صادقی بیگ افشار (زاده ۱۵۳۳ در تبریز و درگذشته ۱۶۱۰ در اصفهان)، و کتاب کشف الصنایع از میرزا محمد شیرازی از دیگر منابع مهم هستند.

علاوه بر منابع ایران معرفی سه کتاب بسیار مهم در هنر ابری سازی که متعلق به اروپا است از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این میورا^۴ (۱۳۶۹-۱۹۹۰) در کتاب «هنر کاغذهای ابری»^۵ به بررسی پیشینه ابری سازی در جهان پرداخته و دسته‌بندی خوبی از انواع ابری و نحوه اجرای آن‌ها ارائه داده است.^۶ ریچارد جی ولف^۷ (۱۳۶۹-۱۹۹۰) در کتاب خود با عنوان *Marbled paper: its history, techniques, and patterns: with especial reference to the relationship of marbling to bookbinding in Europe and western world* نقوش ابری سازی را بررسی کرده و در نهایت تاریخی از هنر ابری سازی در اروپا و کاربردش در دوره‌های مختلف تاریخی خصوصاً در کتاب‌آرایی بیان کرده است که بسیار مهم و کاربردی است. همچنین جوزف هالفر^۸ (۱۲۷۲-۱۸۹۳) با کتاب *The progress of marbling art, from technical scientific principles* که یکی از مهم‌ترین منابع اساسی در ابری سازی است، تحولی اساسی در ابری سازی در اروپا به وجود آورد به طوری که سبب شد بسیاری از اسرار فن ابری سازی بر همگان فاش شود و نکته مهم و قابل اهمیت این کتاب مطرح کردن متریا و جزئیات ابری سازی به زبان علمی با آزمایش‌های انجام شده است.

۱. ذکا، ۱۳۶۹: ۱۴.

۲. سمسار، مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی. شماره مقاله ۷۴۲.

۳. پورتر، ۱۳۸۰: ۱۵۷ و ۱۵۸.

4. Einen Mura

5. The art of marbled paper

6. Miura, 1990: 6.

7. Richard J Wolf

8. Josef Halfer

با توجه به بررسی‌های موارد ذکر شده پژوهش‌ها به دو دسته‌ی کلی تقسیم شده‌اند: اول بررسی‌های تاریخی و نسخه‌های خطی برجای مانده از کاغذهای ابری و یا شیوه انجام ابری‌سازی سنتی؛ دوم کارگاه‌های عملی و پژوهش‌هایی که شیوه ساخت کاغذ ابری را با مواد و روش‌های امروزی شرح داده‌اند.

پراکندگی و کامل نبودن اطلاعات، به‌خصوص در موضوع رنگ‌سازی و روش‌های نقش‌اندازی در این منابع نشانگر فقدان تالیف مرجعی کامل در هنر ابری‌سازی به زبان فارسی است. همچنین در هیچ یک از آن‌ها به طور مستقیم به مطالعه جایگاه؛ بررسی چالش‌های آن در هنر؛ انواع و ویژگی‌های نقوش؛ و مواد مورد استفاده در این هنر و وضعیت آن در دوران معاصر اشاره نشده است؛ لذا، در این پژوهش اهتمام به انجام آن به صورت مدون و رزیده شده است.